خەڵك و دەسەڵات كاميان توندوتيژن

سەرەتا دەمەوێت پرسيارێكی كراوە ئاڕاستەی دەسەڵات بكەم ، ناتوندوتيژی چۆن و بەچی شێوەيەك ڕادەگيرێت و پايەدار دەبێت و دەبێتە كلتوری ؟

كلتوری توندوتيژی و كلتوری ناتوندوتيژی ، يان توندوتيژی و ناتوندوتيژی . داليزمێكن هەميشە لەبەرامبەر بەيەك بەكاردێن . زۆرجار دەسەڵات و زۆرجار ئۆپۆزسيۆن و چالاكەوانی بواری كارە مەدەنيەكانيش تەركيزی دەكەنەسەر . بەڵام دەبێت جياوازی بكەين لە نێوان ئەوەی كێ و بەچی مەبەستێك ، ئەم ئاماژەيە لە بەرامبەر كێدا بەكاردەبات ؟ يان مەبەست و ئامانجی چيە لەبەكارهێنانی ؟ يان ئەو واتايەی ئەو پێيان دەبەخشێت يانی چی ؟ .

بەدرێژای مێژووی مرۆڤايەتی توندو تيژی يەكێك بووە لە عونسورەكانی گۆڕان ، بەهەردوو بارەكەدا چاك و خراپ ، بەوەی چ دەسەڵات و چ جەماوەر يش توانيويانە لەم ڕێگەيەوە خواستەكانی خۆيان بسەپێنن . بەڵام جياوازييەكە ئەوەيە يەكێكيان مەحروم بووە و ئەويتريان مەحرومكەر ، يەكێكيان فشاری هێناوە و ئەويتريان تەسليم بووە . بەم مەعنايە پەنابردن بۆ ئەم چەمكە جياوازە .بۆ يەكێكيان ئيجباريە و بۆ ئەويتريان ئيختياريە .

ماوەيەكە لە كوردستان هەندێك جوڵانەوە بەتايبەتی لەلايەن گەنجانەوە جوڵە و بزوانی تێكەوتوە ، بەئاڕاستەی بەدەست هێنانی خواست و داواكاريەك بە سەبەبی مەحروميەتێك كە ئەم توێژە تيايدا دەژی . لەم پێناوەشدا لەبەرامبەر ئەمەدا بۆ بەرگرتنی هەرچی زياتر بەم جوڵانەوەيە دەسەڵات ، كۆمەڵێك ووتە و ئاماژە بەكاردەبات ديسان بەئامانجی ڕازيكردن و دورخستنەوەی هەركەسێك لە چەقی ئەو كێشەيەی كە بەدەستيەوە گرتوە . يەكێك لەوانە بونی دەستێك لە پشت هەر جوڵانەوەيەكەوە كە لەدەرەوەی دەسەڵات بێت ، تۆمەتباركردن بە گێرە شێوێن و تێكدەر ، وە ئيبراز كردنەوەی كۆمەڵێك نيوە جوملەی لەچەشنی كلتوری توند و تيژی و كلتوری ناتوند و تيژی . توندكردن لەزيندان و پاكتاوكردنی نەيارانی ئەحزابی دەسەڵات دار بەبيانوی تيرۆر بە بەكارهێنانی ئاماژەی قەلاچۆكردنی تيرۆر .

لێرەوەيە كە دەسەڵات دەيەوێت هەر جوڵانەوەيەك ، بزوتنەوەيەك ، نارەزايەتيەك ، كەدڵخوازی خۆی نەبێت ،بە يەك ڕەنگ بۆياخ بكات و بڵێت ئێوە تێكدەرن ، گێرەشێوێنن ، نازانن داواكانتان ئاڕاستەبكەن ، نازانن داوای مافی خۆتان بكەن .ئەو شێوازەی ئێوە داواكانتانی پی دەردەبڕن ناتەندروستەو ئانارشيستانەيە ، لەدژی بەرژەوەنديە باڵاكانی نيشتيمان و نەتەوەكەماندان (واتا لەگەڵ خواست و ئامانجەكانی دەسەڵاتدا هاوجوت نايەتەوە) ، بەيەك ووشە توندوتيژە ، وە دورە لە شێوەی داواكاری مەدەنيانە و ديموكراسيانەی سەردەمەوە .

بەڵام ئايا خودی دەسەڵات خۆی چی ؟ خۆی توند و تيژ نيە ؟ وە چەندە ديموكراتی و مەدەنيە ؟ چەندە دەسەڵاتێكی سەردەميانەيە ؟ دەزانێت وەڵام بە خواستەكانی خەڵك بداتەوە ؟ تاحەق بداتە خۆی بڵێت ئێوە ئەی جەماوەری خەڵك

توندو تيژ مەبن ، ئايا كاتێك ئەم ئاماژەو ووتانە بەكاردەبات خۆيى پێ پێواوە ؟ بۆيە دەبينين ئەم جۆرە لە تەبليغ و قسە هاوجوت نايەتەوە لەگەڵ واقعدا بەڵكە بۆ ئاوەژوو كردنەوەی ڕاستيەكان لەلايەن دەسەڵاتەوە بەكار دەبرێت .
سەرەتای هەر داواكاريەكی جەماوەری لە واقع و گرفتێكی حەياتيەوە سەرچاوەی گرتوە ، وەكاتێك ڕوبەڕوی دەسەڵات دەكرێتەوە بە شێويەكی سادە و لە فۆرمێكی ناتوند و تيژدا پيشاندەدرێت . پێشكەش بەدەسەڵات دەكرێت يان دەدرێت بەگوێيدا . هەرچەندە واقعی و كاريگەريشبێت بە حەقی ژيانی ڕۆژانەی داواكارانی ، بەڵام ئەم داوايە پشت گوێ دەخرێت و بەچاوی ئيعتيبار لێی ناڕوانرێت ، ئايا ئەمە توندوتيژی نيە بە حەقی خەڵك ؟ يان توندو تيژی بەرهەم ناهێنێت ؟ لێرەوەيە كە كلتوری ناتوندو تيژی دەچێتە ژێر پرسيارەوە . كە خودی دەسەڵات بانگەشەی بۆ دەكات . ئايا لەم بارەدا بۆ وەرگێڕانی ڕوی دەسەڵات بۆ لای ئەسڵی كێشەكە ، بۆ سە پاندنی داوايەكی ڕەوا ، دەست بردن بۆ توندو تيژی ڕەوانيە ؟ يان ناچاری نيە ؟ لە لايەن خەڵكانی ناڕازی و مەحرومەوە .
سەيرە كاتێك دەسەڵات خۆی هەڵگر و پارێزەری توندو تيژی بێت ، بە پێی ڕا پۆرتەكانی چاودێرانی مافی مرۆڤ و نەتەوە يەكگرتوەكان و ڕێخراوە لۆكاڵيەكانيش . وە ئێمە خۆمان شاهيدی ئەوەين كە نابەرابەری لە چ ئاستێكدايە و توندو تيژی يانی چی و چۆن مومارەسە دەكرسێت لەم جوگرافيايەدا . دەسەڵاتێك كەئەمە حاڵی بێت چۆن دەتوانێت بەدەرەوەی خۆی (خەڵك) بڵێت ئێوە ناتوند و تيژبن . تەنها ئەشكە نجەدانی ناو زيندان و هەڵواسين و نينۆك دەرهێنان و پێكادانی بەرەكانی جەنگ توندو تيژی نيە ، هەموو دابڕان و مەحرومكردنێك توندو تيژيە ، چونكە لە ژێر زەبری هێزدا كەسێك يان چەند كەسێك يان كۆمەڵگايەك ناچار دەبێت دەست بەرداری بەشێك يان زۆربەی حەقی موسولەمی خۆيانبن . لەبەرامبەريشدا كەسی مەحروم مافی خۆيەتی هەوڵبدات ، تەقەلابكات ، خەبات بكات ، بێتە مەيدان بۆ گێڕانەوەی ئەوەی لەدەستی داوە . بۆ يە بەكارهێنانی موفرەدەی لەم چەشنە هەميشە لە ژێرپرسياردايە .
لە وولاتێكی وەك فەڕەنسادا ئێمە شاهيدی چەندين ڕوداوين ،كە بەم دواييانەدا ڕويانـدا ، خەڵك لە بەرامبەر كۆنسەرڤاتيڤێكی وەك ساركۆزيدا ناچاربوون زۆر بەتوندی پەنابەرن بۆ توندوتيژی ، بۆ ڕتكردنەوەی خواستی ساركۆزی ، بەمەبەستی سە پاندنی داواكاريەكانيان . تاوايان كرد ساركۆزی پاشەكشە بكات ، خۆ ئەگەر كار بەم حاڵە نەگەيشتايە ، ئايا موحافزەكارێكی وەك ساركۆزی خواستی خۆی نەدەسە پاند ؟ لە فەڕەنسايەكدا كە ڕيشە دارە بە كلتوری ديموكراسی و ئازادی و ناتوند و تيژی ، وە خواست و ڕەئی خوڵك مەرجەعە . بۆ خەڵك ناچاردەبن بە توندترين شێوە ڕوبەڕوی دەسەڵات ببنەوە ؟ .
لێرەوە دەسەڵات بە بەكارهێنانی ئەم گوتانە دەيەوێت ئاڵوگۆڕێكی وەزيفی پێكبهێنێت ، وە ئەم زاراوەيە سەرانسەری لە بەرامبەر هەر جوڵانەوە و ئاڵگۆيەكدا بەكاربيات كە بۆنی ئيعترازی لێبێت . خەريكە وای لێدێت هەرخواست و ناڕەزايەتيەك ئەگەر پێك بێت ترسنۆكانە خۆی لەوە دەپارێزێت كە بە بزوتنەوەيەكی توندو تيژ پێناسە نەكرێت لەلايەن دەسەڵاتەوە . بۆ يە ڕەواج بەبەكارهێنان و فراوان بونەوە و ئيبرازكردن و ووتنەوە و دووبارە كردنەوەی ئەم چەمكانە دەدات . بەشێوەيەك كە ئەم جۆرە لە كارنامە هيچ خزمەتيش بە كێشەكەی نەكات و وە دواجار ڕەنگە لە ڕاستی كێشەكەيشی دايبڕێت ، كەچی ڕەوايەتی پێدەبەخشێت . ئەمە جێگۆڕكێ كردنی ئەو كارەيە كە دەسەڵات دەيكات . ئێستا بزوتنەوەكان لە خەمی ئەوەدان بە بزوتنەوەيەكی بەدڵی دەسەڵات پێناسە بكرێن . لە كاتێكدا مەرج نيە ئەمە وابێت ، بەڵكە گرنگتر ئەوەيە هەربزوتنەوەيەك چەندە واقعيە و چی واقعێكی بەدەستەوە گرتوە . شەرعيەتی لە چی وەرگرتوە . وە داوای چی دەكات ؟ چەندە خزمەت بە خەڵك دەكات ؟ .

هەرگيز كارێكی تەندروست دەرنەچووە ، كاتێك بەشێوەی كارلێكی گەرم مرۆڤەكان بەريەك كەوتن يان سراعيان كردبێت . چونكە لانی كەم ژمارەيەك مرۆڤ لەم ميانەدا لەبەين چوون و ژيانيان لەدەست داوە . ئەوكاتەشی لە ئەنجامدا ئەگەر خواستێك يان مافێك بەدەست هاتبێت و دەستەبەر كرابێت ، ئەوا زەرييە و باجەكەی بەخشينی گيانی چەندان مرۆڤ بووە ، كە بەئومێد و هيوايەكەوە هاتونەتە مەيدان بە خواستی ژيانێكی باشتر . لە ئاكامدا نەك هيواو ئومێدێك بەڵكە خودی ئاڵا هەڵگرەكەشی تياچوو نەما . هەربەم مەعنايە مرۆڤ كاتێك پەنا بۆ توندو تيژی دەبات گرەو لەسەر حەياتی خۆی دەكات ، لەسەر مەرگ و ژيان ململانەدەكات ، بۆيە هەميشە هۆكارێك يان چەند هۆكارێك هەيە ناچاری بكات تا هەوڵ بۆ گۆڕينی بدات . چونكە واقعەن ژيانی بۆتە دۆزەخ ، واتە ئەو پاڵنەرە هێندە بەهێزە ژيانی لای ئەم مرۆڤە بێنرخ كردووە ، بۆيە سەنگەر لە ژيانی خۆی دەگرێت بە ناچاری . لێرەدا كاری ئێمە ڕەوايەتی بەخشين نيە بە توندو تيژی ، بەڵكە دەمانەوێت بڵێين بۆ چی مرۆڤ ناچاردەكرێت پانابەرێتە بەر توندو تيژی . ئايا كارێكی حەتميە يان ئيمكانی ڕاگرتن و گۆڕينی هەيە بەبارێكی تردا .ئەگەر ئيمكان هەيە چۆن و بەچی شێوەيەك . كەواتە ڕۆشنە بۆ چينی ژێر دەستە و دابڕا و لەدەسەڵات توندو تيژی ناچاريە نەك ئيختياری ، پێچەوانەكەشی ڕاستە . بۆيە ئێمە دەبێت بۆ جومگە و ڕايەڵە ئەسڵيەكانی ئەم ئيجباری بوونە بگەڕێين .

بەبڕوای من لێرەدا دەسەڵات هۆكاری سەرەكی و يەكەم و گەورەيە ، وە بەرپرسيارە لە هەر توندوتيژيك كە بوونی هەبێت لە لايەن خۆی و دەرەوەی خۆيشيەوە . بەوەی كە مۆنۆپۆڵی هۆكارەكانی بردنە پێشەوەی ژيان و مانەوەی كردوە بۆ خۆی وە دەستی بەسەر سەروەت و سامانی وولاتدا گرتوە ، وە زۆرينەی كۆمەڵگای لێ مەحروم و بێبەش كردووە . ئامادەش نيە تائەوجێگايەی بۆی بكرێت هيچی لێبداتە كەس ، بۆ پارێزگاريكردنيشی ئيمكاناتی فراوانی ڕاگەياندن و مادی و مەعنەوی و ئاسايش و پۆليس و موخابەراتی تادەگات بە ئيمكاناتی سەربازی و داڕشتنی ياسا و كارپێكردنی ، هەموو ئەمانەی لەبەردەستدايە و بەرگری سەختيش دەكات لەم پێناوەدا ، بەشێوەی جۆرا و جۆر بە توندوتيژيشەوە . بەڵام بۆ ئەوەی تەوازنی هێز هەميشە بە قازانجی خۆی بهێڵێتەوە ئەوا بەشێك لە كارەكەی ئەوەيە كە پێشتر باسمانكرد . خەڵك بۆ وەرگرتنی بەشی خۆی لە سەروەت و سامانی وولات داوادەكەن ، وە ئاسايی و چاوەڕوان كراويشە وە حەقی تەبيعی خۆشيانە داوابكەن وە تەنانەت لە دەسەڵاتی بسەنن ئەگەر بەشێوەيەكی توندو تيژيشبێت . چوونكە داوای حەقی لەبەين چووی خۆيان دەكەن كە بۆ يان بگەڕێتەوە . ئەمەيە جومگەی ئەسڵی توندو تيژی و ناتوندو تيژی .خۆئەگەر دەسەڵاتيش بيەوێت هەردوولای ئەو هاوكێشەيەی كەداينەوە لە نێوان خۆی و خەڵكدا وەك خۆی بهێڵێتەوە و بيپارێزێت ، لێرەدا ناتوندوتيژی قسەيەكی پەشمە نايخوات شتێك ناكات بۆ كەس ، چواندنی خۆپيشاندان و داواكاری و ئيعتراز بە ئاژاوە و توندو تيژی . مەبەست لەوەيە لە بنەڕەتەوە ئەمانە هيچی ئەسڵەن هەر بونيان نەبێت ، لێرەوەيە كەدەسەڵات دەيەوێت مەشروعيەت و ڕەنگ بدات بە ناتوندوتيژی يان بەم مەبەستە بەكاری دەهێنێت . وە دەيەوێت شەقامێكی يەك ئاڕاستە ڕەنگ ڕێژ بكات كە ڕێگە و دەرفەت بە گەڕانە و ئاڕاستەی پێچەوانە نەدات .

كەواتە كلتوری ناتوندو تيژی لای دەسەڵات واتای كوشتن و خنكاندنی نارەزايەتی ، دەبێت ئەوەش بزانين دەسەڵات تا هەست بە خەتەرێكی گەورە و ترسناك نەكات لە لايەن خەڵكەوە ئاوڕ لە هيچ خواستێی جەماوەری و نارەزايەتی ناداتەوە وە وەڵام بە شتێك ناداتەوە بە ئاسانی مەگەر فشارێك هەبێت . كاتێك هەستی كرد واخەريكە ئەگەری لەدەت دانی شتێكی هەيە ئەوكات دێتە پای ئەوخواستە .

کەواتە بۆ پایەداربوونی ناتوندو تیژی و کردنی بەکلتور لە کۆمەڵگادا ، بە غەیری گۆڕانی مادی مەلموس و گەڕانەوەی عەدالەتی کۆمەڵایەتی و دابەشکردنی سەروەت و سامانی کۆمەڵگا بەشێوەیەك سەرجەم تاکەکانی نێوکۆمەڵگا لێی بەهرەمەندبن ، ئیمکانی نیە ئەم قسەیە بەشوێنێك بگات بچێتە گیرفانی کەسێکەوە ، ئەمەیە مەتریاڵی ئەسڵی و پایەی ڕاگری ناتوندو تیژی لە کۆمەڵگادا ، یان ململانە لەسەر ئەمەیە .توندو تیژی دەرە نجامی نەمانی عەدالەتی کۆمەڵایەتیە . بۆ گێڕانەوەشی هێزێکی عەسکەری زەبەلاح پێویست نیە، بەڵکە تەنها هێزێکی ئەخلاقی و فکری وا پێویستە کە بڕوای بەوە هەبێت سەروەت و سامانی وولات بەتەنها موڵکی چەند فەردێك نیە و بەس ، بەڵکە دەبێت سەرجەم ئەو فەردانەی لەسەر ئەم خاکە ژیان دەکەن لێی بەهرەمەندبن ، تاناچار نەبن بە شێوەیەکی توندوتیژ دادابکەن ، پێداگری بکەن لە بەش و مافی خۆیان .

نیا کامیل